

PELLES MÁRTON

Dr. Tauffer Emil (1905) és Roediger Ernő (1907) jelentései a Fiume–New York közötti kivándorlásról*

A 19–20. század fordulóján Magyarországon több nagy európai kivándorlási irodának is kitépített hálózata működött, amelyek agitációval és prospektusok osztogatásával – a jobb élet reményében – Amerikába csábították a lakosságot.¹ A párizsi „*Compagnie Generale Transatlantique*” és a zágrábi „*Mašek i drug*” mellett a brémai Friedrich Missler hálózata volt a legjelentősebb ezekben az időkben. Az utóbbi üzletember a „*Hogyán jussunk el Brémába személyes okmányok nélkül*” című prospektusairól híressé vált, melyek hatására tömegesen érkeztek kivándorlók az észak-német városba, ahol Missler szállodáiban laktak, és az ő hajóin vándoroltak ki.²

A magyar állam először tiltotta az ügynökségek tevékenységét, de amikor ez haszталannak bizonyult,³ Ossoinack Lajos fiumei vállalkozó tanácsára 1902-ben megbízta az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt.-t, hogy vezényelje le a magyar kikötővároson keresztüli kivándorlást.⁴ Mivel az Adria addig teherszállítással és csak elhanyagolható számú, I. osztályú utas szállításával foglalkozott, megállapodást kötött a liverpooli Cunard Steamship Companyval, hogy a Cunard az Adria lobogója alatt kétheti rendszerességgel személyszállító hajókat indítson el Fiume és New York között.⁵

Az eddig született hazai szakirodalomban bőségesen találunk helyi magyar települések, régiók és az ország szintjén írt tanulmányokat, könyveket.⁶ Ezen írások elemzik az emigráció

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–18–3–I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ Dubrović, Ervin: *Merika. Iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku 1880. – 1914. – Emigration from Central Europe to America 1880–1914*. Rijeka, 2008. 66–130.

² Državni Arhiv u Rijeci (a továbbiakban: DAR). JU-5. *A Fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó iratai 1867–1918*. Általános iratok (a továbbiakban: Ált.). 289–1903–V–43.

³ Pálvölgyi Balázs: *A magyar kivándorlási politika kezdetei (1881–1903) - Kivándorlási törvények és az amerikai kivándorlás*. Jogtörténeti Szemle: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének közleményei, 12. évf. (2010) 27–34.

⁴ Sučević-Mederal, Krešimir: *Businessman – The Case of Ossoinack Family and Fiume*. Collegium Antropologicum. vol. 41. (2017) No. 4. 3.

⁵ Pelles Márton: *Az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. szerepe Fiume hajó- és áruforgalmában (1874–1914)*. Közgazdasági Szemle, 63. évf. (2016) 2. sz. 202.

⁶ Hegedűs Lóránt: *A dunántúli kivándorlás és a szlavóniai magyarság*. Budapest, 1905.; Braun László: *Az amerikai kivándorlás és Firczák Gyula szerepvállalása a Hegyvidéki akcióban*. Acta Academiae Beregsasiensis, 12. évf. (2013) 21–29.; Szili Ferenc: *Kivándorlás Amerikába Délkelet-Dunántólról 1904–1914*. In: Somogy megye múltjából: levéltári évkönyv, 25. évf. 1994. 221–255.; Horváth László: *Adatok Detk község első világháború előtti kivándorlásához: Heves megyei*

okait és folyamatát, azonban nem szólnak arról, amiről a két most közölt úti leírás beszámol, azaz a kivándorlók konkrét útjáról és az Amerikában tett első lépéseikről. Noha Puskás Julianna nagy ívű munkájában szól róla, hogy a belügyminisztérium más hivatalnokokat is küldött, ezek jelentéseit nem, csak parlamenti felszólalásokat idéz, melyek hiteles forrásértéke a korabeli politikai viták keresztüztüében kérdéses lehetett.⁷ Ahogy arról Tonelli Sándor hiteles úti írásában is beszámol, ezen képviselők az első osztályon utaztak, és csak a Fiume–Palermo, Fiume–Gibraltár vonalon, tehát az ő véleményük nem tükrözhetette a kivándorlás teljességét; ugyanakkor Tonelli beszámolója nagyon értékes forrása lehet azoknak, akik Tauffer és Roediger jelentéseivel együtt szeretnék megrajzolni a fiumei kivándorlásnak az emberek életére gyakorolt hatásait.⁸ Említhető még György János Amerikába tett utazásáról írt beszámolója is, azonban ő Hamburgból és nem Fiuméből szállt tengerre.⁹

Az 1870–1918 közötti években a magyar tengerészet felügyeleti szerve a Fiumei Kormányzó vezetésével működő, fiumei székhelyű Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság volt. A kivándorlás fokozódó méretei miatt így erre a hatóságra hárult a kivándorló hajók ellenőrzése és az utasok biztonságának előmozdítása. Hogy a hivatal belelásson abba, milyen a kivándorlók élete a hajókon, egymás után két hivatalnokát (1905-ben Tauffer Emil hatósági orvost; 1907-ben Roediger Ernő révkapitányt) is elküldte egy-egy útra a Cunard járatain New Yorkba és vissza. Tanulmányomban először röviden ismertetem e két személy 1914 előtti életrajzi adatait, majd közlöm jelentéseiket a fiumei levéltárban megőrződött eredeti példányok alapján. Beszámolóik elének tárják, milyen volt eleink élete a tengeren és aztán a remélt „Új Világban”.

Dr. Tauffer Emil 1870. augusztus 19-én született Lipótvárott id. Tauffer Emil fegyházigazgató és törökfalvi Török Ilona gyermekeként. Elemi iskoláit Lipótvárott és Varazsdon, a gimnáziumot Lepoglaván, Varazsdon és Budapesten végezte, az utóbbi városban 1888-ban kiváló minősítéssel érettségizett. Egyetemre 1888–1893 között Budapestre járt, ahol orvostudori oklevelet szerzett. 1889–1890 között a budapesti anatómiai tanszéknél, majd 1890–1891 között az élettani tanszéknél tevékenykedett fizetett demonstrátorként. 1893-ban előbb tanársegédként, majd a budapesti bakteriológiai intézet segédorvosaként dolgozott. 1894–1897 között állami ösztöndíjjal tanult Bécsben, Boroszlóban, Berlinben, Párizsban és Hamburgban. Hazatérte után előbb a buziási fürdő orvosa, majd a budapesti irgalmas rendi kórház főorvosa lett. Miután 1899-ben műtőorvosi képzettséget szerzett, 1900-ban belépett a magyar honvédség kötelékébe, ahol 1902-ben a fiumei honvédállomány tartalékos főorvosává neveztetett ki. Az áthelyezéssel egyidejűleg a Fiumei Tengerészeti Hatóság munkatársa is lett, ahol a kikötői és kivándorlási egészségügy vált tudományos szakterületévé, amelyet 1902-ben Genovában és Marseille-ben, 1906-ban Brémában és Hamburgban, 1905-ben pedig New Yorkban tanulmányozott. A Hatóságnál 1902–1912 között a VII. fizetési osztályba tartozott, mely évi 5800 korona bért jelentett számára. Utazásainak köszönhetően kiválóan

kivándorlás. In: *Agria: annales Musei Agriensis: az Egri Múzeum évkönyve: Jahrbuch des Dobó István Burgmuseums*, 29–30. sz. (1994) 161–180.; Fejős Zoltán: *Kivándorlás Amerikába a Zemp-lén középső vidékéről*. In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*, 19. évf. (1980) 293.

⁷ Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Budapest, 1982. 125., 140.

⁸ Tonelli Sándor: *Ultonia – Egy kivándorló hajó története*. Budapest, 1929. 10.

⁹ György János: *Kivándorlás Amerikába*. Budapest, 1910.

beszélt és írt magyar, horvát, német, angol, olasz és francia nyelveken. 1912-ben felvételt nyert a Fiumei Sirius Szabadkőműves Páholyba.¹⁰

Roediger Ernő m. kir. révkapitány 1860-ban született Csernátfaluban (Brassó vármegye) evangélikus családban. 1877-ben, 1878-ban és 1882-ben letette a cs. és kir. haditengerészeti tisztikara részére előírt vizsgákat. Mint tengerésztiszt 1892. február 1-jén lépett a fiumei tengerészeti hatóság szolgálatába, ahol a VII. fizetési osztály tagjaként 1912-ben évi 6400 korona bért kapott. Emellett a Magyar–Horvát Tengeri Gőzhajózási Rt. miniszteri biztosaként is működött.¹¹ A fiumei rév hivatal vezetőjeként kiválóan beszélt magyarul, olaszul, németül, franciául és angolul. 1912-ben nős volt, három gyermek atyja.¹²

1.

Dr. Tauffer Emil jelentése (1905)¹³

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod hivatali elődjének f. évi május hó 21-én 24251/1905–III. szám alatt kelt meghagyása folytán New Yorkba mentem a Slavonia kivándorlási hajóval, hogy útközben a hajó egészségügyi viszonyait és a kivándorlók elhelyezését és ételmezését tanulmányozzam. Tapasztalataimról a következőket bátorkodom Nagyméltóságodnak tisztelettel jelenteni:

A Slavonia f. évi június hó 15-én indult 762 magyar kivándorlóval. Az utasok egészségügyi állapota az utazás tartama alatt egészébe véve kielégítő volt; súlyos természetű megbetegedések nem fordultak elő. Az utazás első és második napján beteg az orvosi rendeléseken egyáltalán nem jelentkezett. A későbbi napokban voltak ugyan gyengélkedők tengeri betegséggel, de komoly természetű esetek nem fordultak elő. Fertőző betegségek közül az utazás 9-ik napján, azaz június hó 24-én fordult elő az első kanyaró eset egy hat gyermekkel bíró család gyermekei között, mely a következő napon ugyanazon család további két gyermekére is áttért. Június 27-én és 29-én még négy kanyaró eset találtatott ugyanazon hajóosztagban levő gyermekek között. A betegeket és hozzátartozóikat azonnal elkülönítették, ágyneműiket kifőzték, s az osztágot carbol oldattal lemosták és fölsúrták. A betegség lefolyása a gyermekeknel igen könnyű természetű volt. New-Yorkba megérkezvén a révorvos a betegeket és hozzátartozóikat a vesztglöintézet kórházába helyezte, s a hajót szabad közlekedésre bocsátotta.

Apróbb sérülések, esetek [!], jelentéktelen zúzódások szintén fordultak elő, de ezeket a hajószemélyzet szolgáltatta. Ez utóbbiak közül egy Puschmann Lajos nevű magyar pincér esete érdemel külön említést, akit a III. osztály főpincére, Powerl Williams úgy boksolt hasba, hogy Puschmannat ájultan vitték a kórházba, s három napig munkaképtelen volt. A himlőoltást a hajóorvosok június hó 28- és 29-én, azaz 2 nappal a New Yorkba érkezés előtt végezték, azért, hogy ellenőrzés esetén a friss oltás nyoma kimutatható legyen. Az ellislandi

¹⁰ DAR. JU-5. Elnöki iratok (a továbbiakban: Eln.). 43.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár P-1134. Sirius páholy 1901–1915.

¹¹ Pelles Márton: *A magyar–horvát parthajózási vállalatok kereskedelme (1884–1914)*. In: Tavaszai Szél 2016 Tanulmánykötet. 2. kötet. 473.

¹² DAR. 46 – *A Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság iratai*. (a továbbiakban: DAR. TH.) Eln. 11–1912–IV–44.

¹³ DAR. TH. Ált. 571–1905–XIII–3267. A forrásokat modernizált helyesírással közlöm. A kihagyások, ismétlődések, illetve technikai részletek hosszadalmas leírásának elkerülését szolgálják.

orvosok azonban rendszerint csak a menetjegyre nyomtatott „vaccinated” jelzés ellenőrzésével vesznek tudomást az oltásról.

A betegek kezelése és ellátása a hajónak orvosi felszerelésével több irányban ad kritikára okot még akkor is, ha enyhítő körülménynek vesszük a hajók és a tengeri utazás sajátlagos viszonyait. A betegekkel való elbánás a viszonyokhoz mérten kielégítő akkor, amidőn a beteg a magyar orvos kezébe kerül, de egyáltalán nem megnyugtató az angol hajóorvos kezében. Tapasztaltam már régebben, hogy az amerikai (többnyire canadai) diplomával bíró orvosok (nemcsak a Slavonián, hanem a többi kivándorló hajókon is) nem bírnak oly diagnosztikai tudással, mint magyar orvosaink, s főleg sebészeti ténykedésük esik megrovás alá.

Jelentésem túlságos hosszúra terjedése nélkül ide vonatkozó apró részletek felsorolásával – de illusztrálásul legyen mégis szabad példát felhoznom: Az angol orvosnál jelentkezett jelenlétemben egy matróz, kinek hónaljmirigyei meg voltak dagadva. Az orvos leültette a beteget, és megborotvtáta a hónalját a steward által. Elővesz egy kétes tisztaságú kést, melyet belemárt egy kis carbol-vízbe. A beteg ölébe ülteti a stewardot, s megfoghatja ezzel a beteg karját, hogy ne mozoghasson. Gumi lepedőről, szublimátról, kézmosásról, operáló asztalról mintha sosem hallott volna a kartárs úr! Bemetszvéen a mirigyeket a doktor tartja a genny-csészét, és kinyomogatja a sebüregből a gennyet. Ezalatt a steward előkeres egy piszkos fiókból egy kis jódformagázt, elővesz egy sterilizálatlan ollót, kiteríti a gázt a piszkos asztalra, vág belőle egy hosszú csikot, összecsavarja a saját mosdatlan ujjaiával s átnyújtja a doktornak, aki a legnagyobb léleknyugalommal tömi azt a sebbe!!!

Érdeklődvéen az ekként kezelt beteg további sorsa iránt, meggyőződtem arról, hogy a seb, melynek nyolc nap alatt gyógyulnia kellett volna, üszkösödésbe ment át, s a beteg három hét után is kezelés alatt állott. Egy másik példa: Egy hathónapos gyermek agyhártyagyulladásra kapott. A magyar orvos megvizsgálja a pupillákat, tarkót stb., és megállapítja a kórt. Az angol orvos kérdő tekintettel fordul feléje, s meg is kérdezi tőle, hogy miből tudta ezt megállapítani?! További commentár ehhez nem kell!

Az angol orvosok tudásával áll arányban a rendelő tisztasága, a műszerek állapota, tőle függ a kórház, és neki van „alárendelve” a magyar orvos. A magyar orvos azonban nem szólhat, avagy, ha szól, kívánságai csak akkor hallgattatnak meg, ha azokhoz az angol orvos is hozzájárul. Hogy mily nyomatékkaal bírnak azonban a magyar orvosok, arra jellemző, hogy amidőn én magam mint ministeri kiküldött emeltem szót a mütóasztal és gumilepedő hiánya miatt, a kapitány kijelentette, hogy ezek fölösleges dolgok, mert az orvosok soha nem használják!

[...]

A hajó orvosi szolgálatának javítása szempontjából célszerű volna, hogy a hajókon alkalmazott orvosok ne a Cunard alkalmazottjai, hanem a magyar állam által alkalmazott orvosok legyenek. A jelen viszonyok mellett ugyanis [...] a Cunard privát orvosai még ha magyarok is – tartózkodnak a társaság anyagi érdekeit érintő közlésektől, mert alkalmaztatásukat féltik.

[...]

A kivándorlók befogadására szánt helyiségek berendezését illetőleg lehetetlen elhallgatni, hogy a szalmazsákok a hosszú út alatt szerfölkött elvékonyodnak, s a kivándorlók nyughelyei pihenésre alkalmatlanokká válnak. [...] A kivándorlók élelmezésére vonatkozólag aprólékos panaszok a kivándorlók részéről többször merültek fel, anélkül azonban, hogy az étel és ital ellen komolyabb egészségügyi kifogások lettek volna emelhetők. A kivándorlók fő panaszait az ételek íze, illetve készítmódja képezte. Előfordult, hogy egész asztalsorok érintetlenül hagyták az ételeket, azt állítván, hogy nem ízlik nekik, mert „nem embernek való”! Tény az, hogy a kivándorlóknak adott ételek készítmódja – a gulyás és némely leves kivételével – nem felel meg a magyar paraszt ízlésének. De még a gulyást is kifogásolták, mert a

benne levő burgonya néha nem volt kellően meghámozva. Ezt az angol főpincér azzal okolta meg, hogy az angoloknál nem szokás a krumplit meghámozni, hanem egyszerűen megmosás és lekefélik. Kivándorlóink mindennek dacára nagyon megütköztek a hámozatlan burgonyán. Kifogásolták a hajón használt bor minőségét is, mert a dalmát és görög borkeverék nem magyar bor, és ez nekik nem ízlik.

[...]

Sűrűn felhangzó panasza a kivándorlóknak, hogy a hajón nem kaphatnak pénzért paprikás vagy füstölt szalonnát, szalámit vagy sajtot. Különösen akkor panaszkodnak így, ha az étel nem felel meg az ízlésüknek. A kenyér ellen is sok a panasz, mert nagy része nem szereti a kőkemény kétszersültet, s a kenyér, amelyet a hajón sütnek, csak angol felfogás szerint „kenyér”. Magyar embernek sótalan, ízetlen fehér zsemletészta. A népünk által megszokott minőségű kenyér hiánya akkor lép leginkább előtérbe, amikor az étel nem felel meg a magyar ízlésnek. A kivándorló hiába kér pénzért szalonnát, mert nem kap, mivelhogy a társaság utasításai szerint csak citromot meg dohányt árusítanak a hajón.

A főzés módja ellen felhangzó panaszokon csak úgy lehetne segíteni, ha a fedélközben az utasok konyháján a főszakács nem angol, hanem magyar vagy tenger melléki és tengerhez szokott ember volna, s a kivándorlóknak kiszolgáltató ételek, illetve étrendek a hajóvizsgáló bizottság által állapíttatnának meg, és nagyobb súlyt helyeznének oly fűszerek elkerülésére, melyekhez népünk nincs hozzászokva.

[...]

A hajón előforduló panaszok között lényeges szerepet játszik a magyar pincérek panaszkodása az angol személyzet ellen. E panaszok jórészt jogosak, mert mindig a magyar elem húzza a rövidebbet az angolokkal szemben. Illusztrálásul legyen szabad fölemlennem a fentebb tárgyalt Puschmann–Powerl féle esetet, amelyben a kapitány nem büntette meg az angol pincért, mondván, nem bizonyított, hogy Puschmann a bokszt következtében ájult el. [...] Ehhez hasonló eljárás az angolok részéről több ízben képezte panasz tárgyát már Fiumében is, mert az angol csak addig nem mutatja kicsinylését más nemzetekkel, így a magyarral szemben is, amíg a kikötőnkben van. Amint ezt elhagyta, attól kezdve a kivándorlókat szállító hajó csakis „*english ship*”, amelyen az esetleges magyar „*comissioner*” is kevéssé szívesen látott teher.

Amidőn azonban a magyar pincérek ügyét vizsgáljuk, el kell ismernünk az angolok ellenérveit is, amelyek abban csúcsosodnak ki, hogy a reájuk kényszerített „*magyar*” hajószemélyzet nem képes a feladataiknak kellően megfelelni, mert nincsenek a tengerhez szokva, és csak azért szerződnek a Cunard hajóira, hogy ingyen New Yorkba jussanak. Odaérkezve a magyar pincérek nagy része már azelőtt megszökik, hogy Ellis Islandre kerülne. E tény annál sajnálatosabb, hogy a horvát és szlovén pincérek mint tengerhez szokott alkalmazottak jóformán kifogástalan magatartással bírnak. Ezen matrózoknak csak az angol hajókoszt ellen van panaszuk, s többször mondták nekem is, hogy „*Sior il vitto ze da crepar*”. – Uram ettől a kosztól meg lehetne dögleni. Az angol konyhát országunk népe sehogy sem tudja megszokni, még oly matrózok sem, akik már hónapok óta hajóznak a Cunard hajóin. Csak az tartja őket ott, hogy a fizetésük nagyobb, mint a hazai társaságoknál.

[...]

A Slavonia július 1-jén este érkezett New Yorkba, de csak 2-án reggel bocsátották szabad közlekedésre. Partraszálláskor a kivándorlók számozott, harmincas csoportokba osztatnak, és így szállítatnak apró gőzösökkel Ellis Islandre. A bevándorlást ellenőrző állomás ezen a patkó alakú kis szigeten van, amelynek területét az épületek teljesen elfoglalják. Az öböl kikötőül szolgál a bevándorlókat hozó hajóknak. Az öböltől jobbra van a főépület, melynek földszintjét a kivándorlók poggyász terme a vasúti szállítóirodák ügynökök helyisége és

mellékhelyiségek foglalják el. Az emelet legnagyobb részét a vizsgáló és ellenőrző terem képezi, mely derék magasságban vaskorlátokkal 24 keskeny folyosóra van osztva; ezeken csak egyenként haladhatnak a bevándorlók. Itt végzik az orvosok az általános egészségügyi szemléket s a szemvizsgálatokat. Az emelet mindkét végét az irodák, orvosi vizsgáló szobák és a visszatartott bevándorlók várótermei, valamint az étkező foglalja el. A sziget másik végén egy 140 ágyas modern kórház található. [...] A szigetre érkezvén a bevándorlók első sorban poggyászaikat rakják le a földszinti terembe, és így mennek az első emeleti vizsgálókba. Az orvosi vizsgálat után egy bizottság megvizsgálja a kivándorlók személyes iratait, és ha minden rendben találják, akkor tovább engedik az illetőt, ellenkező esetben a Cunard köteles ingyen hazaszállítani őket Fiuméba.

[...]

Végezetül ismételten bátorkodom kiemelni, hogy a magyar hajóorvosok állami alkalmazása, a hajókon alkalmas orvosi vizsgáló helyiség létesítése a legsürgetőbb tennivalónk a fiumei útirány ellen felhangzó panaszok csökkentésére.

Fiume, 1905. augusztus havában

Dr. Tauffer Emil
m. kir. tengerészeti hatósági orvos

2.

Roediger Ernő jelentése (1907)¹⁴

Nagyméltóságú Gróf Andrassy Gyula m. kir. belügyminster úrnak

Nagyméltóságú Minister Úr!

F. é. június hó 12-én 56 094 sz. a. kelt rendeletére jelentem, hogy a Cunard társaság július 13-án indult Pannonia gőzösével Fiuméból New Yorkba utaztam, és ugyanezen gőzösnön augusztus 8–28-ig New Yorkból Fiuméba visszatértem. A hajó Fiuméból New Yorkba 1757 III. oszt. utassal indult, azok között 1532 felnőtt és 225 tíz éven aluli gyermek volt, jövet 545 egyén volt a III. osztályban, kik közül Fiumében 183 felnőtt és 34 gyermek szállott ki. Gibraltárban a hajó 45 spanyol kivándorlót is vett fel New Yorkba, míg a többi menetrend szerint érintett kikötőkben csak I. és II. osztályú utasok szállottak fel. Minthogy menet és jövet csak két-két nap volt viharos idő, így az előre megállapított menetrend csaknem teljesen betartott.

Útközben a kivándorlókra nézve a következő napirend volt érvényben. Felkeltésök reggel 5-kor történik, anélkül, hogy az túlmértékben siettetett volna, figyelem fordítatván azonban arra, hogy a reggeli 7 óraker felszolgálható legyen. Reggeli után az összes fedélközi utasok a fedélzetre kötelesek menni, hogy azoknak a fedél alatti lakóhelyeik felsikálhatók, kitisztíthatók és kiszellőztethetők legyenek; mely teendőket a hajó személyzete 10¹/₂ óráig befejezni tartozik. 11 óraker megkezdődik az ebéd felszolgálása és két versben 1-ig pm. befejeztetik. 5 óraker délután vacsora, 9 óraker este kürtjel adatik, hogy a nők a fedélzetet elhagyni kötelesek, 11-kor pedig a tiszt kíséretében a porkoláb a fedélzeten netalán még időző férfiakat is a fedélzet elhagyására figyelmezteti.

Ezen hajórendhez való alkalmazkodás nincs ugyan ínyére minden kivándorlónak, különösen mert az egyes tartózkodási helyeknek ismételt kiürítésével van egybekötve, végrehaj-

¹⁴ DAR. TH. Eln. 7–1907–IV–416. A jelentés közlésénél néhány konkrét panasz leírását mellőztem.

tása azonban kíméletes, és a hajószemélyzet eljárása a kivándorlókkal szemben tapintatosnak mondható.

A hajón a tisztaság mintaszerű, amennyiben a már említett mindennapi általános takarításon kívül az egyes helyek minden étkezés után alaposan kisöpörtetnek, és ha szüksége merül fel, különösen, ha tengeri betegség következtében egyes helyek elrondíttatnak, azok ismételtén vízzel leöblíttetnek.

Minden nap délelőtt fél 11-kor a parancsnok a főtiszt a hajóorvosok a fizető és az élelmező mester kíséretében hajószemlét tart, mely alkalommal a hajószemélyzet minden tagjának a gondozására bízott helyen kell lennie, és amidőn a hajónak minden alkatrésze alapos vizsgálat tárgyává tétetik. A szemle rendszeren másfél-két órát tart, és miután ezen idő alatt nincs meg a lehetősége annak, hogy a parancsnok figyelme mindenre kiterjedhessen, egyik nap a hálóhelyek, fürdőök és árnyékszékek, másnap a konyhák és evőeszközök, harmadik nap a légénység tartózkodási helyei és az alsó hajóüregek stb. tétetnek különös vizsgálat tárgyává, úgy, hogy rendszeres beosztással a hajónak minden elromolható és elrondítható alkatrésze folytonos beható szemle alá kerül.

Ezen szemléhez magam is rendszerint csatlakoztam, és saját tapasztalatból mondhatom, hogy azt a kapitány minden alkalommal dicséretet érdemlő lelkiismeretességgel teljesítette. Vajon ezen szemlék, ha kormány közeg nincs jelen, épp oly buzgósággal teljesítenének, magam is kétségbe merném vonni, azok rendszeresítése azonban tanúságot tesz arról, hogy a Cunard gőzösökön a rend és a tisztaságnak mekkora jelentőséget tulajdonítanak.

Részemről és más az I. osztályon utazó honfitársam megállapítása alapján az I. osztályú kosztot, mely túlmértékben angolos, vagyis minden fűszer és zsírnak híján van, teljesen mértékben ízléstelennek tartom. A III. oszt. utasokéval gyakran szívesen felcseréltük, és magunknak kivándorlói kosztot szolgáltatunk fel. Az ellátásra nézve dicsérőleg kell kiemelnem azt az igyekezetet, mellyel a különféle nemzetiségű és felekezeti kivándorlók ízlését a hajón kielégíteni törekednek, így megengedik az ortodox zsidó vallású utasoknak, hogy magoknak kóser kosztot főzhessenek, mely célra a rendes ellátás helyett részökre az élelmiszereket természetben kiszolgáltatják, és figyelembe veszik a spanyol utasok ízlését is, kik a paprikás ételeket nem kedvelik.

[...]

A felmerült panaszok közül felemlítem, hogy a kivándorlók kifogást emeltek az ivóvíz melegsége miatt, melynek orvoslása céljából haladéktalanul intézkedés történt, hogy minden egyes víztartóba naponként 4-szer megfelelő mennyiségű jeget helyezzenek el. Horvát ajkú kivándorlók továbbá panaszt tettek, hogy miért kapnak a zsidók este gulyást és a többiek csak gyengébb minőségű ételeket, megfeledezvén arról, hogy a zsidók ebédre semmit sem kaptak, mert jónak látták az ebédjüket este elfogyasztani.

Az egészségügyi szolgálat a hajón úgy van beosztva, hogy az orvosi vizsgálat reggel 9 és este 6-kor tartatik. Az orvosi vizsgálaton rendszeren minden alkalomkor legalább 50 ember jelentkezett, kik közül természetesen rendszerint a fele tengeri betegségben szenved és egyáltalán nem gyógyítható, a többiek pedig megfelelő orvosi kezelésben részesülnek, és a szükséghez képest gyógyszereket is kapnak.

Az angol és magyar orvos a szolgálatot egymás közt úgy osztotta be, hogy a kivándorlók kezelését teljesen a magyar orvos vette át, míg az angol a hajólegénységet és a külföldi utasokat kezelte. E tekintetben is dicsérőleg nyilatkozhatom Dr. Salgó Ernő, egyúttal a budapesti Szt. Rókus kórház segédorvosáról, ki a hajón kiváló szorgalommal látta el orvosi teendőit.

Haláleset is volt a hajón, és pedig a Palermo–Gibraltár közti úton elhunyt egy csecsemő, melyet ősi tengerészeti szokás szerint zsákba varrva és megfelelő nehezékekkel ellátva a ten-

gerbe temettek, és miután egy korábbi alkalommal a hajóvizsgáló bizottság elé terjesztett egy kivándorló papnak panaszos levele, melyben a Cunard hajókon ily alkalmakkor követett eljárását éles kritika tárgyává teszi, megemlítem, hogy a temetésnél szem előtt tartatott mindazon szertartásosság, amelyet a rendelkezésre álló eszközökkel egyáltalán kifejezni lehet. [...] A parancsnok teljes ünnepi díszegyenruhában sapkájával a kezében könyvből rövid imát mondott, megállította a hajó gépjét, és egy előre megbeszélt ujjmutatással a hullát a vízbe bocsáttatta.

[...]

Megállapítottam továbbá, hogy a hajón minden szombaton léktömési, tűzoltási és csónak felszerelési gyakorlatot tartanak azon részletességgel, amellyel azt a hajón útközben egyáltalán megtartani lehet, és ezenfelül Gibraltárban a csónakok vízre is bocsáttattak, hogy azokkal vitorlázási gyakorlatot tartsanak, az utazás folyamán végül ismételt szemléltetőleg megmutattatván az utasoknak a mentőeszközöknek mily módon való használatát. Ezeknek a gyakorlatoknak minden egyes kivándorlót szállító hajón a hajóvizsgáló bizottság felügyelete alatt Fiumében is megtartatnak és pedig abban a terjedelemben, mint azt én még az 50 000/904. sz. rendelet kiadása előtt mint a hajók megvizsgálására kirendelt egyetlen tengerészeti szakközeg annak idején életbe léptettem.

Minthogy ezen gyakorlatok a hajó legénységét a kikötőben rendes munkásságuktól elvonják, azok a parancsnokok körében rendkívüli rokonszenvenek nem örvendnek, és azoknak alapos végrehajtását tapasztalat szerint nem ritkán teljesen figyelmen kívül nem hagyható körülmények által akadályozzák. Azoknak az utazószemélyzet biztonsága szempontjából való rendkívüli fontosságánál fogva kívánatos volna, hogy az erre vonatkozó eljárás rendeletileg szabályoztassék, és pedig úgy a kikötőben, mint azoknak a tengeren való végrehajtását illetőleg, hogy ily módon minden hajóvizsgáló bizottság egyöntetű eljárást követhessen, és a hajók parancsnokai a legénység munkabeosztásánál ezen gyakorlatok pontos végrehajtására figyelemmel lehessenek, nemkülönben hogy a legénység a tengeren való gyakorlás által a megkívánt jártasságot megszerezze.

A hajó New-Yorkba megérkezvén a kivándorlók csoportokban a hajó kikötési helyétől külön hajóval Ellis Islandra szállítatnak, és ha a bevándorlási törvény követelményeinek megfelelnek, szabadon bocsáttatnak; ha nem, ugyancsak Ellis Islandon működő külön bíróság elé állítatnak és annak ítélete alapján kezeltetnek, jogában állván minden bevándorlónak, ha az ítélet ellene visszautasításra szól, azt az amerikai kereskedelem és munkaügyi miniszterhez megfellebbezni. A jelzett bíróság eljárása nagyon szigorú, mi kiténik azon körülményből is, hogy a bevándorlás megtagadása ellen benyújtott összes felfolyamodásoknak mintegy 80%-a a kivándorlók javára dől el. A benyújtott fellebbezések rendszerint legfeljebb 10 nap alatt szoktak elintéztetni, mely idő alatt az érdekelt egyének Ellis Islanden ingyenes lakás és ellátásban részesülnek.

Ellis Island az idegenre mintaszerű intézmény benyomását teszi. Pazar építkezés ellátva minden elgondolható kellékkel, mely az Amerikába érkező bevándorló helyzetének megkönnyítésére alkalmas. Van ott pénzváltó, menetjegyiroda, poggyász-fuvarozó stb. és úti elemeket árusító bolt is, valamennyi a bevándorlási hivatal közvetlen felügyelete alatt úgy, hogy elképzelhető, hogy ameddig a bevándorló a szigeten van, annak tájékozatlanságából másnak hasznot húzni nem lehet. Van ott továbbá minden bevándorlást közvetítő vállalatnak külön ügynöksége, melyek a bevándorlásra jogosított egyéneket átadják és a visszautasítottakat átveszik, nemkülönben itt találhatók a különféle menházak küldöttjei is, hivatva, hogy a megrekedt bevándorlók érdekeit önzetlen védelmükbe vegyék. Megjegyzem, hogy az I. és II. oszt. utasok a bevándorlás szempontjából semmiféle ellenőrzésnek sincsenek alávetve, azok a hajóról közvetlenül Amerika bármely pontjára távozhatnak, és azt hiszem, hogy

az amerikai bevándorlási törvények az engedély nélkül bevándoroltakra vonatkozó határozatai sem nyerneik rendes alkalmazást, mert az Egyesült Államok belsejében erre vonatkozólag ellenőrzést nem gyakorolnak. Értesüleseim szerint a hajókról megszökött legénység bevándorlása csak oly esetekben jut a bevándorlási hatóságok tudomására, ha az illetők az igazságszolgáltatással kerülnek összeütközésbe, vagy pedig ha betegség következtében kórházba kell hogy felvétessenek.

Ellis Islandon tett látogatásom alkalmával tiszteletemet tettem az ottani amerikai bevándorlási hivatal főnökénél, Watchorn Robert főbiztos úrnál, ki lekötelező előzékenységgel fogadott, és lehetővé tette, hogy a vezetése alatt álló intézményt behatóan megtekinthessem, és egyúttal felvilágosítást adott többrendbeli kérdéseimre, melyek kivándorlásunk szempontjából érdekeltek bírnak. Ezek között mindenekelőtt említtem a 16 éven alul szülői kíséret nélkül utazó kiskorúak kezelését, kiknek bevándorlása az amerikai törvény 2. §-a szerint bizonyos feltételekhez van kötve. Mr. Watchorn nyilatkozata szerint ily esetekben a bevándorlási hivatal eljárása oda irányul, hogy az illetők tiltott üzelmek eszközéül ne szolgálhassanak, és egyáltalán oly helyzetbe ne kerülhessenek, mely mellett fizikai és szellemi fejlődésük kockára volna téve. Ha tehát azok átvétele végett valamely megbízható rokon vagy ismerős jelentkezik, az esetben továbbutazásuk ellen, ha a követelményeknek egyébiránt megfelelnek, az amerikai bevándorlási hivatal nem gördít akadályokat, ellenkező esetben pedig azok hazatoloncoltatnak. A visszautasítottakra nézve Watchorn úr odanyilatkozott, hogy annak aránya a magyar honpolgárokra nézve nagyon kedvező – alig 1% –, és ha az illető európai államok a kivándorlókat szállító vállalatokat a visszautasítottak költségeinek megtérítésére köteleznék, ez esetben a visszautasítások egyáltalán megszűnnének.

Kérdést intéztem továbbá arra nézve, vajon az Észak-Amerikába érkező kivándorlók nincsenek-e kitéve annak, hogy a Dél-Amerikában való letelepedésre csábítsanak. Mr. Watchorn nyilatkozata szerint ezen feltevés téves, és ki volna zárva, hogy hasonló esetek előforduljanak, mely vélemény nevezett szempontjából helyes lehet, amennyiben tényleg kizártnak látszik, hogy a kivándorlók az Ellis Islandon bármely irányban csábítsanak volnának kitéve. Más megbízható információk szerint azonban a kivándorlók úgy ilyen, mint minden más kísértésnek ki vannak téve, hogy csak belőlük meg nem engedett hasznot húzni lehesen.

A csábítók főtanácsa New-Yorkban a „*Battery*” liget, melynek közvetlen közelében az Ellis Islandról való átkelést segítő gőzösök kikötni szoktak, és ahol az újonnan érkező kivándorlók, az úgynevezett „*greenhorn*”-ok partra szállnak. Itt leselkedik rájuk a leglelketlenebb csirkefogók egész raja, kik egyúttal valamely szállodatulajdonos, állást közvetítő vagy más, a tájékozatlan idegen kifosztására alapított intézménnyel összeköttetésben állnak, és melyek a legnagyobbbrészt a közelben fekvő Greenwich Street mentén fekszenek. Egyeseknek a Dél-Amerikába való tovább utazásra való csábítása ma a legnagyobb baj, mely a kivándorlót ezen az úton érheti, mert a jelzett intézmények kiküldött ügynökeivel karöltve célja az, hogy a kivándorlókat minden pénzüktől kifosszák, és ily kísérletek sikeréről a konzulátusokhoz érkező számos panasz és rendőri beavatkozás világosan tanúskodik.

A new-yorki rendőrség teljesen tájékozva van ezen üzelmekről, és küzd is ellenük minden rendelkezésre álló eszközzel, de tekintettel arra, hogy New Yorkban átlag naponta 5000 kivándorló száll partra, maga is tehetetlen. Hasonló kalandok ellen a kivándorlókat nézetem szerint csak az Amerikába való kivándorlásnál követendő eljárást ismertető nyomtatványok terjesztése és különösen a nagyobb városokban külön tudakozó irodák felállítása által lehetne megvédelmezni.

Megtekintettem továbbá New-Yorkban az ottani magyar menházat, mely az előbb jelzett kikötőhely közelében fekszik, és egy keskeny kétemeletes házból áll, melyben a kivándorlók

számára rendelkezésre áll egy férfi és egy női hálóterem, egy közös ebédlő és egy-egy nappali szoba a férfiak és nők részére legfeljebb 60 személynyi befogadási képességgel. Bútorzata egyszerű, de tiszta, és látogatásom benne mintegy 40 kivándorló keresett menedéket. A menház egy kiküldöttet tart az Ellis Islandon, ahol az átveszi azon kivándorlókat, kik a menház szolgálatát igénybe venni óhajtják. A menház irodája ügyfelei érdekében teljesíti a hozzátartozók felkutatása céljából szükséges levelezést, megfogalmazza és kiállítja a visszautasított kivándorlók fellebbezését, őrizetbe veszi pénzüket, szerez nekik állást és last but not least ad szállást és kosztot, ki fizethet, annak olcsó pénzért, kinek az nincs, pedig díjtanul. Minden menházba kerülő egyén törzskönyvi lapot kap, melybe annak minden reá vonatkozó ténykedése bejegyeztetik, és melyből kivehető, hogy a menház ügyfeleivel akkor is törődik, ha azok azt már rég elhagyták.

A menház jelenlegi igazgatója, Gojdics István 15 évvel ezelőtt Amerikába kivándorolt, mintegy 35 éves magyar ember, megbízatása 3000 \$-nyi díjhoz van kötve, és kinek működésével úgy a cs. és kir. konzuli hivatal, mint az ottani magyar körök nagyon meg vannak elégedve. Más kivándorlókat szolgáltató államoknak a kivándorlók érdekeinek megvédése céljából külön szerveik a konzuli hivatalokon kívül nincsenek, vannak azonban nagyszabású jótékonyági intézményeik, nagyobbbrészt jótékonyági intézményeik, nagyobbbrészt adományokból és csak kis részben az illető államok támogatásából fenntartva, melyek mellett a magyar menház eltörpül. Azok közt első helyet az olasz intézmények foglalnak el, melyek külön kórházzal és több nagyszabású menházzal rendelkeznek, másod sorban említendő a német vallási alapítványok számos menházai, melyek közül a német protestáns egylet menháza a magyar menház közvetlen tózsomszédságában saját külön épületével és kitűnő új berendezésével a többi nemzeteknél kisebb jelentőségűek, kivéven a lengyelek menházát, mely szintén valamely vallásalapból lesz fenntartva, és hallomás szerint kitűnő berendezésű és üdvös működést fejt ki.

Tekintve a magyar menház nagy jelentőségét, melyet szerény eszközei mellett a kivándorlók boldogulása érdekében már is kifejt, részemről annak további fejlesztését nagyon üdvösnek tartanám, mely tekintetben első feladat volna egy tulajdon épületnek a beszerzése, esetleg a mostaniak megvétele és célszerű kibővítése, megjegyezvén, hogy a jelenlegi menház épülete telkestől 175 000 \$-ért eladó. Gondoskodni kellene továbbá arról, hogy New Yorkba érkező kivándorlóink olcsó gyógykezelésben részesülhessenek, mely célból a menházban rendelő orvos volna alkalmazandó, ki a szegény betegeket ingyenesen, a jobbmódúakat mérsékelt díjazás mellett volna köteles gyógyítani. Ezen orvos díjazását a legcélszerűbben az állam vállalná magára, és így meg volna a mód egy külön magyar kivándorlási közegnek az alkalmazására is anélkül, hogy emiatt az amerikai hatóságokkal összeütközés keletkezhetnék.

Mihelyt alkalmam volt a viszonyokkal megismerkedni és tapasztalni, mennyire tehetetlenül érzi magát az ember kezdetben egy 4 000 000 lakost számláló világvárosban, mint New-York még akkor is, ha az angol nyelvet beszéli, és nem először lát idegen földet, a magyar menház és az Amerikába szakadt honfitársaink érdekében létesítendő jóléti intézmények lelkes szószólója lettem.

Tegyünk le arról a helytelen, nálunk általában dívó felfogásról, hogy a kivándorlók helyzetének megkönnyítése által a kivándorlást elősegítjük, mert ha az ezt segítő intézményeket megszüntetjük, azáltal egyetlen kivándorlót sem tartunk vissza; és ha a legmintaszerűbb intézményeket is hozzuk létre New-Yorkban, azzal egyetlen honfitársunknak sem adunk vándorbotot a kezébe.

A kivándorlás ma, mint azt alkalmam volt megfigyelni, egy betegség felköltve a megdagodási vágy szívós bacillusá által, mely valószínűleg a hólabda rendszer törvényei szerint

egy időre csak emelkedő irányzatot mutathat, de úgy, mint más államokban, nálunk is előbb-utóbb meg fog szűnni; nyomában azonban meg fog maradni kárpótlásul Magyarország és Amerika között egy nagyszabású kereskedelmi forgalom, mely előreláthatólag gazdasági jólétünk hatalmas tényezőjévé fog kialakulni.

Hogy a kivándorlást nem a hazai gazdasági viszonyok, hanem főleg a meggazdagodási vágy hozta létre, kitűnik a következő, a kivándorlókkal a hajón való érintkezés eredményeképp merített némely példából. Egy budapesti egyenruha szabó, ki a Blum&Popper cégnél hetenkint 60 Koronát keresett, II. osztályon fiatal feleségével együtt Pittsburgba vándorolt ki egy barátjának hívására, ki állítólag heti 36 \$-t keres. Magával hozott 2000 Koronát, melyből a New-Yorkba való érkezésig már a felét elköltötte, úgyhogy feltehető, hogy míg Pittsburgban produktív munkát lesz képes kifejtetni, a maradék 1000 Koronát is elkölti. Mielőtt tehát pénzügyűjtéshez kezdhet, előbb meg kell szerezzze az elköltött kétezer Koronáját, és ha van miből, csak akkor gyűjthet.

Egy Heves megyei kisgazda, ki fuvarozással képes volt naponta 5 Koronát keresni, lovát, szekert eladta, hogy ugyancsak egy pittsburgi üvegyárban egy sógorának hívására alkalmazást keressen. Utazása legalább 400 Koronába kerül, és remél napi öt dollárt, de kinek mestersége nincs, az 1½ \$ kereseten túl nem viszi, melyből az otthon megszokott életmód mellett Amerikában már gyűjteni nem lehet. Tekintve azt, hogy 1 dollárnak a vevőereje Amerikában alig nagyobb, mint nálunk 2 Koronának, az átlagos nagyobb kereset mellett is pénzt megtakarítani csak úgy lehet, ha szükségleteit az illető csak az okvetlen nélkülözhetetlenre szorítja, melyet, ha nálunk is megtenne, ugyanarra az eredményre jutna. Igaz ugyan, hogy Amerikában könnyebb takarékoskodni, mint nálunk, mert ott minden csak a pénz, melynek összekaparítása szükségéről minden józan ember lelke mélyéig meg van győződve.

Szép keresetre számíthatnak azonban a mesteremberek, különösen a lakatosok és asztalosok, és valóságos Eldorádója Amerika a cselédeknek, hol egy szobaleány 20 \$, egy szakácsnő 35 \$ bért kap, ezen utóbbiak számára tényleg kifizeti magát, hogy Amerikába menjenek, mert ruházaton kívül, melyet ugyan amerikai árakkal kell megfizetniök, más kiadásuk nincs, és bő keresetük mellett könnyen viselhetik a kivándorlással mulhatatlanul egybekötött költségeket.

A kivándorlók zöme, a mesterség nélküli parasztember tényleg nem néz mindig rózsás sors elé, és találtam máris több visszavándorlót, kik csalódottan, illetve üres zsebekkel hazajöttek. A viszonyok már Amerikában is napról napra rosszabbodnak, New-Yorkban például már minden munkaág úgy el van árasztva, hogy ott foglalkozást is csak nagy nehezen lehet kapni. Az említett tudakozó iroda, melynek a legcélszerűbben a new-yorki menházzal kellene összeköttetésben álljon, ez irányban is üdvös működést volna képes kifejtetni. Tekintettel arra, hogy New-Yorknak módfeletti kiterjedésénél fogva ott magyarság tömegesen nem érvényesül, és emiatt ott nem alkalmas a talaj a visszavándorlás kérdésének tanulmányozására, és nekem 8 napi Amerikában való tartózkodásom alatt nem volt alkalmam más kivándorlási területeket meglátogatni, nem vagyok abban a helyzetben, hogy a visszavándorlás elősegítésére nézve saját tapasztalataimból javaslatot tehessek, és a konzuli vélemények felsorolását is mellőzöm, mert azok helyességéről nem volt módom meggyőződhetni.

Ezen célra külön kellene valakit megbízni, hogy különösen Chicago, Cincinatti, Cleveland és Pittsburg viszonyait a visszavándorlás elősegítése szempontjából tanulmányozza. Meggyőződésem szerint egy erre vonatkozó akció szép sikerrel kecsegtetne, mert nem találkoztam kivándorló magyar emberrel, ki nem azzal a szándékkal ment volna ki, hogy legfeljebb 4–5 esztendő múlva visszatérjen. Az előadottak összegzésekképp nézetem szerint szükségesnek látszik:

- 1) A kivándorlókat szállító hajók személybiztonsági berendezéseinek ellenőrzését rendszerileg szabályozni.
- 2) A new-yorki magyar menház épületének megszerzése, kiépítése és orvosi szolgálatának berendezése által fejleszteni.
- 3) A magyar menház kinevezendő orvosát állami kivándorlásügyi tudósítói teendőkkel megbízni.
- 4) Alkalmas tájékoztató füzetek kiadása által a kivándorlóknak útmutatást szolgáltatni, hogy Magyarországból Amerikába vezető útukban mely eljárást kövessenek.
- 5) A magyar menházat abba a helyzetbe hozni, hogy az ország nagyobb városaiban a kivándorolni szándékozók számára tudakozó irodákat állíthasson fel, melyek hívatva volnának az Amerikába való kivándorlás tekintetében megfelelő felvilágosítással szolgálni.
- 6) A visszavándorlás kérdését külön alkalmas közeg kiküldése által tanulmányoztatni.

Fogadja Nagyméltóságod végül alázatos köszönetem nyilvánítását a részemre engedélyezett 600 K. utazási segélyért.

Fiume, 1907. szeptember hó 16-án

Roediger s. k.
ministeri osztálytanácsos

Összegzés

Dr. Tauffer Emil és Roediger Ernő jelentései nagyon értékes kordokumentumok, melyeken keresztül beleláthatunk annak a több mint egymillió magyar honpolgárnak az életébe, akik a kivándorlást választották száz évvel ezelőtt, és akiknek jelentős része már nem tért haza Magyarországra.

A kivándorlás az ügynökségek agitációja nélkül is folyt volna, ahogy a napóleoni háborúk után folyamatosan is jelen volt, de ha ezen ügynökségek megbízottjai nem kerestek volna fel minden falut az amerikai jóléttel házalni, feltehetőleg nem indultak volna útnak ilyen tömegek az „Új Világ” irányába. Az Egyesült Államokba 1904–1913 között az egész világról 16 482 401 fő vándorolt be, melynek 8,16%-a (1 345 469 fő) indult útnak Magyarországról.¹⁵ A brémai Friedrich Missler ügynökeinek „aknamunkája” sikeresnek bizonyult, ugyanis a hazai kivándorlók legnagyobb része, 36,6%-a (463 748 fő) Brémában szállt hajóra. A sorban ezt követte Fiume 24,1%-kal (305 299 fő), Hamburg 17,63%-kal (223 336 fő), Amszterdam 8,26%-kal (104 670 fő), Rotterdam 5,39%-kal (68 340 fő) és Le Havre, Trieszt, Liverpool, Cherbourg, Genova, Nápoly, Antwerpen az ő összegzett 8,26%-ukkal (101 618 fő).¹⁶

A fiumei forgalmat tovább bontva tudjuk, hogy csak a Cunard szállított utasokat Fiuméből. A Roediger jelentésében is említett hajón történt születéseket és elhalálozásokat nem számítva 1904–1913 között Fiuméből összesen 265 hajójáráttal 278 205 felnőtt, 37 557 gyermek és 6141 csecsemő kelt útra Amerika felé, melyből összesen 16 604 főt utasítottak vissza Ellis Islanden. A kivándorlók mellett utaztak már amerikai rokonság által meghívottak, illetve turisták is, ők összesen 36 070-en voltak ezen időszak alatt, melyből felnőtt volt 24 935 fő, gyermek 9918 fő és csecsemő 1217 fő. Ugyanezen időszak alatt összesen 42 641 felnőtt,

¹⁵ Dubrović: *Merika. Iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku 1880. – 1914. – Emigration from Central Europe to America 1880–1914*, 100.

¹⁶ *A Magyar Statisztikai Évkönyvek (1904–1913)*. Cunard hajókon történt kivándorlásra vonatkozó adatai alapján.

4881 gyermek és 2164 csecsemő korú honpolgár vándorolt vissza a Cunard hajóin Magyarországra.¹⁷

Ezen szám adatok tükrében nem állíthatjuk, hogy a közölt két jelentés bemutatja az összes magyar kivándorló utazási körülményeit, de azt igen, hogy jól leírják, milyen indítékokkal és milyen módon tudtak eleink Fiumén keresztül egy jobb élet reményében az Egyesült Államokba utazni.

¹⁷ A *Magyar Statisztikai Évkönyvek (1904–1913)*. Cunard hajókon történt kivándorlásra vonatkozó adatai alapján.
